

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Opposing a different Europe

van Elsas, E.J.

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Elsas, E. J. (2017). Opposing a different Europe: The nature and origins of Euroscepticism among left-wing and right-wing citizens in Western Europe.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

English summary

As illustrated by the several EU referenda that have been held over the past decades, contestation over European integration tends to produce uncommon political alliances – with the anti-EU camp formed by radical right and radical left political actors campaigning for the same outcome. This pattern has repeatedly been verified by systematic analyses of party positions, which have shown that the relationship between left-right ideology and Euroscepticism has the shape of a horseshoe, with Euroscepticism concentrated at the political extremes. In contrast to other ‘new’ issues – such as the environment or immigration policy – opposition to ‘Europe’ is thus not the exclusive domain of either the political left or right. The EU issue appears not to fit familiar left-right politics, and its cross-cutting nature has been put forward as a reason for both its low politicisation and its (sleeping) potential to fundamentally restructure voter alignments or to contribute to a structural cleavage between ‘winners’ and ‘losers’ of globalisation.

This dissertation studies the applicability of this ‘horseshoe model’ at the level of public opinion by testing the assumption that citizens at the left and right ends of the political spectrum are similar in their Euroscepticism. The reasons to study this are twofold. First, we know from previous research that not only left-right ideology has multiple interpretations, but that Euroscepticism itself is a multidimensional attitude. This raises the question how profound the similarities between Euroscepticism at the left and the right actually are. Second, much of what we know about the relationship of Euroscepticism to the political space follows from party level research. Most public opinion studies to date have studied the relationship rather superficially by analysing correlations between unidimensional measures of Euroscepticism and left-right positions, yielding seemingly contradictory results: Public Euroscepticism has been found to be higher at the left, at the right or at both extremes, while others find no relationship at all. This dissertation provides a more refined view of the relationship between Euroscepticism, left-right ideology and electoral preferences by studying public opinion across fifteen Western European EU member states. Its theoretical starting point is that the horseshoe model masks more intricate patterns of association between Euroscepticism and left-right ideology.

This summary provides an overview of the findings of the four empirical chapters that constitute the core of this dissertation. A more elaborate discussion of the implications of these results for the horseshoe model, as well as their broader scientific and societal implications, is presented in the concluding chapter (Chapter 6).

The four empirical chapters can be divided into two parts. *Part I* of this dissertation focuses on the relationship between Euroscepticism and left-right ideology in public opinion. Chapters 2 and 3 provide a complementary assessment of the horseshoe model. First, the relationship is mapped with consistent measures over a large time span (Chapter 2). Second, the main concepts that constitute the relationship are disentangled by distinguishing between two dimensions of Euroscepticism and between different (economic and cultural) motivations for Euroscepticism among left-wing and right-wing citizens

(Chapter 3). In *Part II*, the applicability of the horseshoe is tested for Euroscepticism and electoral support, by analysing the effect of two dimensions of Euroscepticism on supporting left-wing and right-wing Eurosceptic parties (Chapter 4) and on supporting mainstream versus Eurosceptic parties more generally (Chapter 5).

Chapter 2 starts out with an extensive study of the relationship between general measures of left-right ideology and Euroscepticism over four decades (1973-2010) and twelve EU member states, in order to assess the applicability of the horseshoe model to public opinion across time and space. The theoretical starting point of this analysis is that both left-right ideology and 'Europe' have changed in meaning over time – the latter particularly due to the changing character of the EU around Maastricht. Where initially left-wing citizens had most reason to oppose Europe on the basis of economic, anti-neoliberal arguments, from the 1990s onwards a cultural, nationalist critique stimulated Euroscepticism among right-wing citizens. By modelling the relationship as a quadratic function across the whole period, the analysis shows that, in line with theoretical expectations, the relationship changes from linear (with left-wing citizens being most Eurosceptic) to U-shaped (with citizens at both the left and right extremes most Eurosceptic). There is thus a long-term development towards a horseshoe shaped relationship, and the Treaty of Maastricht (1992) constitutes a crucial turning point in this development.

Chapter 3 analyses to what extent the Euroscepticism found among left-wing and right-wing citizens is actually a similar or a different attitude – both in terms of its nature and origins. It employs more detailed attitudinal data over the 2004-2014 period in fifteen Western EU member states to disentangle Eurosceptic attitudes and their motivations. The findings show that two dimensions of Euroscepticism can be distinguished, and that these dimensions have different attitudinal antecedents. The first dimension entails specific evaluations of the EU as it currently exists, and is referred to as *dissatisfaction with the current functioning of the EU*. Such dissatisfaction is found to be particularly high among left-wing citizens, and can be explained by both economic (i.e. related to income equality and redistribution) and cultural (i.e. related to immigration) concerns. The second dimension, *opposition to further EU strengthening*, in turn, refers to more diffuse attitudes towards the European project, and the fundamental tension between supranational integration and preserving national sovereignty. This type of Euroscepticism is much higher among right-wing citizens than among left-wing citizens, which can be explained by the finding that it is motivated by cultural concerns for all citizens. The nationalism and monoculturalism of citizens at the far right explains why they are strongly opposed to the furthering of the European project, while left-wing citizens' more favourable attitudes can be understood from their more multicultural, universal outlook. Thus, the associations between left-right and Euroscepticism are more complex than the horseshoe model reflects. Instead of being unrelated, left-right ideology is an important determinant of the nature and origins of Euroscepticism, which are fundamentally different among left-wing and right-wing citizens.

This raises the question to what extent similar nuances should be made for Eurosceptic

voting behaviour. *Chapter 4* questions to what extent Eurosceptic parties with a left-wing and right-wing ideology actually draw similar or different supporters. I theorise that while both party families are likely to appeal to similar *interests* – those of the lower educated ‘losers of globalisation’ – they crucially differ in the terms of the *values* they represent on a nationalism-cosmopolitanism dimension. Given the accumulating evidence in the literature that such values are dominant in attitudes towards European integration and globalisation, I expect the differences between the Eurosceptic left and right to prevail. My analyses of electoral support over the 1989-2014 period support this intuition. While supporters of both left-wing and right-wing Eurosceptic parties on average are dissatisfied with the current EU, they differ in their opposition to further EU strengthening. Such opposition strongly contributes to support for right-wing Eurosceptic parties, while its relationship to left-wing Eurosceptic support is inconsistent. A likely explanation for this is that opposition to EU strengthening is strongly rooted in monocultural, nationalist attitudes (as shown in Chapter 3) and therefore causes ambiguity among those with a radical left ideology, who generally hold more multicultural, cosmopolitan attitudes. This ambiguity is also reflected in other characteristics of supporters of the Eurosceptic left. In contrast to the Eurosceptic right, which consistently draws supporters who stand negatively towards immigrants and who have low levels of education, the Eurosceptic left attracts supporters with a mixed educational profile, and with positive views on immigration. Thus, only the Eurosceptic right mobilises typical ‘globalisation losers’, whereas the Euroscepticism of Eurosceptic left supporters is more nuanced and is not part of a broader anti-globalisation package. These findings again serve to nuance the horseshoe model, as they show that Eurosceptic mobilisation at the left and right extremes is based on fundamentally different premises.

Chapter 5 further tests the applicability of the horseshoe model to electoral support by including mainstream parties in the comparison. The horseshoe model portrays the political mainstream as an undifferentiated pro-EU block. This chapter, taking a more explorative approach than the previous chapters, investigates to what extent this image holds when studying the effect of the two dimensions of Euroscepticism on electoral support for seven principal (mainstream and radical) party families (radical left, green, social democratic, Christian democratic, liberal, conservative and radical right). In line with the findings for Eurosceptic parties in Chapter 4, the effect of dissatisfaction with the current EU is similar for all mainstream parties, left and right – all draw supporters who are relatively satisfied on this dimension. Again, however, differences are found for opposition to the furthering of the European project. In 2009 and 2014, only social democratic, green and liberal parties are on average more popular among supporters of EU strengthening, while this attitude has no effect on support for conservative and Christian democratic parties. Rather than dividing radicals from the mainstream, this EU dimension distinguishes a left-liberal versus a right-conservative political camp. This indicates that electoral support does not follow the familiar horseshoe pattern when it comes to more fundamental forms of EU opposition.

Overall, these results show that there are both pros and cons to using the horseshoe model to describe public opinion towards Europe. On a general level, we are indeed more likely to find public Euroscepticism among far left-wing and far right-wing citizens that in the political centre, and electoral support for both left-wing and right-wing Eurosceptic parties is indeed driven by negative attitudes towards Europe. Yet, the similarities between left-wing and right-wing Eurosceptics are superficial, as not only their reasons for Euroscepticism but also the objects at which their opposition is directed are fundamentally different. This means, first, that rather than being united against a common foe, citizens at the left and right are Eurosceptic in ways that fit their broader ideological profiles. Second, as Euroscepticism is a response to different concerns for left-wing and right-wing citizens, Euroscepticism may be strongest at the far left, the far right, or at both extremes, depending on the societal, historical and political context. There is no inherent horseshoe-shaped relationship between left-right and Euroscepticism. Rather, the horseshoe comes about in contexts where both the political left and right find reasons to oppose European integration.

What do these findings imply for political contestation over Europe in the years to come? First, the aftermath of the Eurozone crisis and the continuing refugee crisis are likely to strengthen the horseshoe, as these crises fuel both left-wing and right-wing objections to the EU. If the sense of crisis persists, we might even find that Euroscepticism at the extremes takes on a more similar character, as far left-wing citizens' dissatisfaction with the current EU might eventually spill over to a more fundamental opposition. Second, as cultural concerns have come to dominate the political debate in many Western European countries, radical right parties currently appear to be in the best position to mobilise Eurosceptic voters – as even economic issues such as the Eurozone crisis have proven to be easily incorporated into their nationalist discourse. Yet, Eurosceptic left parties are more successful in countries under strict EU austerity regimes, suggesting that the Eurozone crisis may also increase ideological divisions about the EU along national lines. Finally and more generally, the findings imply that Euroscepticism, due to its diverse and ideological character, is unlikely to create new lasting political alliances between the radical left and the radical right. Coalitions on the sole basis of shared Euroscepticism – such as the 2015 Greek government – rely on a feeble electoral basis. In addition, the diverse nature of public Euroscepticism means that those aiming to reduce the lack of representation with regard to Europe face no easy task. Offering European citizens the choice of being either in favour or against the EU does not do justice to their opinions; rather, the nature of public Euroscepticism calls for a more comprehensive form of policy contestation than the EU has hitherto seen.

Nederlandse samenvatting

Politieke strijd over Europese integratie leidt tot ongewone politieke verhoudingen. Waar partijen op de linker- en rechterflank van het politieke spectrum op de meeste onderwerpen tegengestelde standpunten innemen, zijn zij opvallend overeenkomstig in hun kritische houding ten aanzien van de EU. Dit patroon – vaak aangeduid als ‘hoefijzer’ – is duidelijk zichtbaar in de diverse referenda over de EU die de afgelopen decennia in verschillende lidstaten werden gehouden. Steeds zien we dat radicaal linkse en radicaal rechtse politieke actoren zij aan zij campagne voeren voor dezelfde (anti-Europese) uitkomst, terwijl gematigde partijen samen het pro-Europese kamp vertegenwoordigen. Wetenschappelijke studies naar partijposities ten opzichte van Europese eenwording bevestigen dit patroon ook buiten de context van EU-referenda. In tegenstelling tot andere politieke issues, zoals het milieu of het immigratiebeleid, is weerstand tegen de EU niet het exclusieve domein van politiek rechts of links. In plaats van samen te vallen met linksrechtstegeinstellingen, lijken pro- en anti-Europese houdingen eerder haaks te staan op de traditionele linksrechtsdimensie. Dit wordt vaak aangedragen als reden waarom gevestigde partijen slechts aarzelend stelling nemen over Europese eenwording – voor veel partijen is het een mogelijke splijtzwam. Tegelijk wordt ‘Europa’ hierdoor ook het potentieel toegedicht om de bestaande politieke verhoudingen op te schudden, en bij te dragen aan een nieuwe maatschappelijke tegenstelling tussen de ‘winnaars’ en de ‘verliezers’ van de globalisering die de traditionele linksrechtspolitiek doorkruist.

Dit proefschrift bestudeert in hoeverre het hoefijzermodel toepasbaar is op de publieke opinie in West Europa – en meer specifiek, in hoeverre Eurosceptis een raakvlak vormt tussen linkse en rechtse burgers. Er zijn twee hoofdredenen om dit te bestuderen. Ten eerste heeft eerder onderzoek aangetoond dat niet alleen de linksrechtsdimensie maar ook Eurosceptis zelf voor verschillende kiezers verschillende betekenissen kan hebben. Dit roept de vraag op hoe vergelijkbaar Eurosceptische houdingen op links en op rechts eigenlijk zijn. Ten tweede is onze kennis van de relatie tussen linksrechtsideologie en Eurosceptis grotendeels gebaseerd op onderzoek naar partijposities. Studies naar dit verband in de publieke opinie blijven aan de oppervlakte door zich alleen op eendimensionale metingen van Eurosceptis en linksrechts te baseren. De bevindingen van deze studies zijn tegenstrijdig: sommige vinden dat Eurosceptis het sterkst is onder linkse kiezers, andere juist onder rechtse kiezers, of op beide extremen, terwijl weer andere studies geen enkel verband tussen Eurosceptis en linksrechtsplaatsing vinden. Dit proefschrift geeft een genuanceerdere analyse van de relatie tussen Eurosceptis, linksrechtsideologie en partijvoorkeuren, door publieke opinie te bestuderen in vijftien West-Europese EU-lidstaten. Mijn theoretische uitgangspunt is dat er onder de oppervlakte van het hoefijzermodel complexere verbanden bestaan tussen verschillende dimensies van Eurosceptis en linksrechtsideologie.

Na de theoretische inleiding (*Hoofdstuk 1*) waarin de verwachtingen van dit proefschrift uiteengezet worden, volgen vier empirische hoofdstukken die uiteenvallen in twee delen.

Hoofdstukken 2 en 3 onderzoeken in hoeverre het hoefijzermodel van toepassing is op de relatie tussen Eurosceptische houdingen en linksrechtsideologie in de publieke opinie: zijn burgers op de linker- en rechterflank Eurosceptischer dan burgers met een gematigde ideologie, en in hoeverre is deze Eurosceptis van eenzelfde aard? Vervolgens toetsen hoofdstukken 4 en 5 de toepasbaarheid van het hoefijzermodel op Eurosceptis en partijvoorkeuren: in hoeverre wordt steun voor linkse en rechtse Eurosceptische partijen verklaard door dezelfde factoren? Tot slot geeft het concluderende Hoofdstuk 6 een uitgebreidere bespreking van de consequenties van deze resultaten voor het hoefijzermodel, evenals de bredere wetenschappelijke en maatschappelijke implicaties. Hieronder vat ik de belangrijkste bevindingen van elk van de hoofdstukken en de overkoepelende conclusies kort samen.

Hoofdstuk 2 bestudeert de relatie tussen algemene metingen van linksrechtsideologie en Eurosceptis over vier decennia (1973-2010) in twaalf EU-lidstaten, om de toepasbaarheid van het hoefijzermodel op publieke opinie te toetsen over tijd en in verschillende nationale contexten. Het theoretische uitgangspunt is dat zowel linksrechts als Europa zelf over de jaren van betekenis zijn veranderd – in het geval van Europa is met name het Verdrag van Maastricht (1992) een kantelpunt. De verwachting is dat waar in eerste instantie linkse kiezers het meest kritisch waren over het Europese project, met name om economische, anti-neoliberale redenen, er vanaf de jaren '90 een culturele, meer nationalistische kritiek is ontstaan die Eurosceptis met name onder rechtse burgers heeft aangewakkerd. De analyse van publieke opinie over een tijdspanne van vier decennia laat zien dat, conform deze theoretische verwachtingen, de relatie tussen linksrechts en Eurosceptis zich heeft ontwikkeld van lineair (met de meeste Eurosceptis onder linkse kiezers) naar U-vormig (met de meeste Eurosceptis op beide extremen). Hoewel er belangrijke landenverschillen zijn, is er in veel landen een toename van rechtse Eurosceptis zichtbaar, terwijl Eurosceptis ook op de linkerflank blijft bestaan. Op de lange termijn is er een ontwikkeling naar een hoefijzervormige relatie, en het Verdrag van Maastricht vormt een cruciaal keerpunt in deze ontwikkeling.

Hoofdstuk 3 richt zich op de vraag in hoeverre de Eurosceptis die bestaat onder linkse en rechtse burgers een vergelijkbare of juist heel verschillende attitude is – zowel in het type Eurosceptis als in de motieven die hieraan ten grondslag liggen. Dit hoofdstuk maakt gebruik van gedetailleerdere gegevens over de houdingen van burgers, die zijn verzameld tussen 2004 en 2014 in vijftien West-Europese EU-lidstaten. De belangrijkste bevindingen zijn dat er onder burgers twee dimensies van Eurosceptis te onderscheiden zijn, en dat deze verschillende vormen van Eurosceptis ook samenhangen met verschillende ideologische motieven. De eerste dimensie van Eurosceptis bestaat uit *ontevredenheid met het huidige functioneren van de EU*. Dergelijke ontevredenheid is met name hoog onder burgers die zich als links identificeren, en kan verklaard worden vanuit zowel de economische (gerelateerd aan inkomensongelijkheid en herverdeling) als de culturele (gerelateerd aan immigratie) houdingen van burgers. De tweede dimensie is *weerstand tegen verdere Europese integratie*,

en deze dimensie wordt gekenmerkt door meer ongerichte, fundamentele houdingen over het Europese project – en met name de spanning tussen het opgaan van het eigen land in een supranationale Europese eenheid tegenover het behoud van de nationale soevereiniteit. Dit type Eurosceptis is juist hoger onder rechtse dan onder linkse burgers, wat verklaard kan worden door het feit dat het sterk samenhangt met houdingen op culturele onderwerpen. Zo verklaren de nationalistische en cultureel gesloten houdingen van rechtse burgers hun weerstand tegen het voortzetten van Europese integratie, terwijl de positievere houding van linkse burgers over verdergaande Europese integratie juist kan worden verklaard door hun meer progressieve attitudes op de culturele dimensie. Op basis van deze bevindingen concludeert dit hoofdstuk dat de verbanden tussen linksrechts en Eurosceptis complexer zijn dan het hoefijzermodel suggereert. Linksrechts en Eurosceptis staan niet haaks op elkaar; linksrechts is juist een bepalende factor voor het karakter en de motieven van Eurosceptis, die fundamenteel verschillen tussen linkse en rechtse burgers.

In hoeverre gaat deze nuancering van het hoefijzermodel ook op voor Eurosceptisch stemgedrag? *Hoofdstuk 4* onderzoekt in hoeverre Eurosceptische partijen met een links en rechts profiel dezelfde of verschillende soorten kiezers trekken. Op basis van de bestaande literatuur verwacht ik dat hoewel beide partijfamilies weliswaar burgers met dezelfde *belangen* aanspreken – die van de lager opgeleide ‘globaliseringsverliezers’ – ze echter cruciaal verschillen in de *waarden* die zij aanhangen wanneer het gaat om nationalisme tegenover kosmopolitisme. In de literatuur zijn er steeds meer aanwijzingen dat dergelijke waarden van groot belang zijn in de vorming van houdingen tegenover processen als Europese eenwording en globalisering. Daarom verwacht ik dat de verschillen tussen de aanhangers van linkse en rechtse Eurosceptische partijen groter zijn dan de overeenkomsten. Deze verwachting wordt gesteund door mijn analyses van partijvoorkeuren over de periode 1989-2014 in West-Europa. De aanhang van zowel linkse als rechtse Eurosceptische partijen wordt gekenmerkt door *ontevredenheid met de huidige EU*; echter, beide kiezersgroepen verschillen in hun weerstand tegen *verdere Europese integratie*. Dergelijke weerstand leidt enkel tot steun voor rechtse Eurosceptische partijen, terwijl de relatie tot linkse Eurosceptische steun inconsistent is. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat weerstand tegen verdere Europese integratie geworteld is in nationalistische, culturele attitudes (zoals aangetoond in Hoofdstuk 3), en daardoor tot dubbelzinnigheid leidt onder kiezers met een radicaal linkse ideologie, die doorgaans meer multiculturele, kosmopoliete houdingen hebben. Deze dubbelzinnigheid zien we terug in andere kenmerken van de achterban van Eurosceptisch links. In tegenstelling tot Eurosceptisch rechts, waarvan de aanhangers gekenmerkt worden door anti-immigratiehoudingen en lagere opleidingsniveaus, trekt Eurosceptisch links kiezers met een gemengd opleidingsprofiel, en met positievere houdingen tegenover immigranten. Enkel rechtse Eurosceptische partijen mobiliseren zo de typische ‘globaliseringsverliezers’, terwijl de Eurosceptis onder aanhangers van linkse Eurosceptische partijen meer genuanceerd is en geen onderdeel is van een breder pakket van anti-globaliseringshoudingen. Deze bevindingen nuanceren wederom het hoefijzermodel,

omdat ze aantonen dat Eurosceptische mobilisatie op de linker- en rechterflank gebaseerd is op fundamenteel verschillende gronden.

Waar partijen op de flanken meestal Eurosceptisch zijn, worden meer gematigde partijen volgens het hoefijzermodel gezien als een pro-Europees blok. *Hoofdstuk 5* analyseert in hoeverre dit beeld klopt – trekken gematigde partijen inderdaad dezelfde pro-Europese kiezers? Op meer exploratieve wijze onderzoek ik het effect van de twee typen Eurosceptis op steun voor zeven (gematigde en radicale) partijfamilies (radicaal links, groen, sociaal-democratisch, Christen-democratisch, liberaal, conservatief, en radicaal rechts). Conform de bevindingen voor radicale partijen in Hoofdstuk 4 heeft ontevredenheid met de huidige EU een vergelijkbaar effect op alle gematigde partijen, links en rechts – alle trekken kiezers die relatief tevreden zijn over het functioneren van de EU. Echter, verschillen bestaan wederom voor weerstand tegen het voortzetten van het project van Europese eenwording. In 2009 en 2014 zijn alleen sociaal-democratische, groene en liberale partijen gemiddeld geliefder onder kiezers die vóór verdere Europese integratie zijn, terwijl deze houding niet samenhangt met steun voor conservatieve en Christen-democratische partijen. Deze dimensie van Eurosceptis onderscheidt dus niet zozeer de radicalen van de gematigden, maar verdeelt partijen eerder in een links-liberaal en een rechts-conservatief kamp. Dit hoofdstuk concludeert op basis hiervan dat partijvoorkeuren het hoefijzerpatroon alleen volgen in het geval van steun voor de huidige EU – maar niet wanneer het gaat om fundamenteelere vormen van weerstand tegen Europese eenwording.

Over het geheel genomen laten de resultaten van de empirische hoofdstukken zien dat het hoefijzermodel zowel voors als tegens heeft. In algemene zin klopt het dat Eurosceptis hoger is onder burgers op de linker- en rechterflank dan in het politieke midden, en dat partijvoorkeuren voor zowel linkse als rechtse Eurosceptische partijen gemotiveerd worden door negatieve houdingen ten opzichte van Europa. Deze overeenkomsten zijn echter oppervlakkig, aangezien zowel de redenen voor Eurosceptis als de onderwerpen waarop deze Eurosceptis zich richt verschillen. Dit betekent ten eerste dat linkse en rechtse burgers geen gemeenschappelijke vijand vinden in ‘Europa’, maar eerder dat beide groepen Eurosceptisch zijn op een manier die past bij hun bredere ideologische profiel. Ten tweede betekent het feit dat Eurosceptis voortvloeit uit verschillende zorgen onder linkse en rechtse kiezers dat het sterk afhangt van de maatschappelijke, historische en politieke context of Eurosceptis zich met name ontwikkelt op links, op rechts of op beide flanken. Er is in elk geval geen inherente hoefijzervormige relatie tussen linksrechtsideologie en Eurosceptis; het hoefijzer ontstaat alleen in een context waar zowel linkse als rechtse burgers motieven hebben om zich tegen Europese integratie te keren.

Wat zijn de mogelijke implicaties van deze bevindingen voor de politieke verhoudingen over Europa in de komende jaren? Ten eerste is het waarschijnlijk dat de nasleep van de Eurocrisis en de voortdurende vluchtelingen crisis het hoefijzer versterken, omdat deze crises zowel linkse als rechtse weerstand voeden. Een aanhoudend gevoel van crisis zou de ontevredenheid onder radicaal linkse burgers zelfs kunnen doen overgaan in een

meer fundamentele weerstand tegen de EU, waardoor de aard van de Eurosceptis op beide flanken meer vergelijkbaar wordt. Ten tweede zien we dat in veel West-Europese landen het politieke debat overheerst wordt door culturele spanningen – gerelateerd aan immigratie en het behoud van nationale identiteit. Dit plaatst radicaal rechtse partijen in de meest voordelige positie om de Eurosceptische kiezer te bereiken – zeker gezien het blijkbaar gemak waarmee zij economische onderwerpen zoals de Eurocrisis opnemen in hun nationalistische discours. Echter, linkse Eurosceptische partijen zijn weer succesvoller in landen die de gevolgen van het door de EU opgelegde bezuinigingsbeleid het sterkst ervaren, hetgeen suggereert dat de Eurocrisis de verschillen tussen landen in de aard van Eurosceptis juist kan vergroten. Ten slotte, en meer algemeen, laten de bevindingen zien dat Eurosceptis als dubbelzinnige en ideologisch gekleurde attitude niet zomaar zal leiden tot nieuwe en stabiele politieke samenwerkingen tussen radicaal linkse en radicaal rechtse partijen. Coalities op de basis van enkel Eurosceptis – zoals de in 2015 gevormde Griekse regering – rusten op een zwakke electorale basis. Daarnaast betekent dit ook dat politici die de publieke Eurosceptis willen verminderen geen makkelijke of eenduidige taak wacht. Burgers via referenda de keuze geven om vóór of tegen de EU te stemmen doet geen recht aan de variëteit aan meningen. In plaats daarvan zou de strijd over ‘Europa’ door partijen op genuanceerdere en complexere manier moeten worden gevoerd dan tot nu toe is gebeurd.